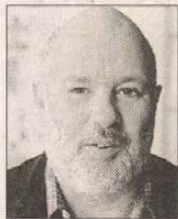

MONDOM A MAGAMÉT

Elvtársak és manökenek

Eörsi István

Mielőtt Rajkot felakasztották volna két vádlott-társa közé, akik már ott lógtak az orra előtt, átölelte és megcsókolta vizsgálotisztjét, Szűcs Ernő államvédelmi ezredest, akit egy év múlva kartársai agyonverték, feltehetően azért, mert Rákosiról is küldött jelentéseket a szovjet kollégáknak.

Rajk tehát megcsókolta, és arra kérte őt, hogy adja át üdvözlését az elvtársaknak. Kádár János 1954-ben a börtönben azt írta erről a tragikus kutyakomédiáról, hogy „1949 októberében jelen voltam Rajk, Szőnyi, Szalai kivégzésén. Itt Rajk Sztálint és Rákosit éltette, Szalai pedig azt kiáltozta, hogy nem volt áruló, kínozták. Péter Gábor mindkettőre azt mondta: provokálnak. Még a helyszínen Szűcs, utóbb kérdésemre, kezdte mondani, hogy Rajk kérte őt, adja át üdvözlését az elvtársaknak.” Ezt a bájos kis történetet a Varga László szerkesztésében nemrég megjelent Kádár János bírái előtt című könyvből csempéztem át ide.

Hajlok arra, hogy ezekkel a gesztusokkal Rajk meg akarta szégyeníteni elvtársait az akasztófa alatt. Péter Gábor joggal érezte provokációnak, hogy éppen akkor bizonyította a legcáfolhatatlanabban elvűségét, amikor már nem húzhatott belőle hasznót. Kádár egyik 1956-ban írott levele viszont azt bizonyítja, hogy Rajk részben mégis elérte célját: „Engem megdöbbentett ez a részemről kémekek gondolt emberek által tanúsított érthetetlen magatartás.” Ezek szerint Kádár példátlan bravúrral elhitte a koncepciót, amelynek kialakításában és levezénylésében belügyminiszterként maga is részt vett. De Rajk viselkedése láthatóan megrendítette. Farkas Mihály már másnap jelentette ezt Rákosinak. Ekkor, ennek következtében indult meg Kádár is börtöne felé.

Attól tartok azonban, hogy Rajk ölelése és csókja a megszegyenyítés vágyán kívül azt is kifejezte, hogy a hóhér és áldozata összetartozik. Kommunisták vagyunk, „különös emberek”, megteesszük, amit a Párt kíván tőlünk. Te megkínoz-

tatsz és megöletsz, én pedig eljátszom az árulót és meghalok. Ugyanazt az ügyet szolgáljuk, más-más szerepkörben. Csak így tovább. Üdvözlöm az elvtársakat.

Ma már világok választanak el bennünket ettől a háborzongató történettől, mely a vallásos fanatizmus korszakait idézi fel. Ezekben senki sem mondott nevet, ha az Isten emberáldozatot követelt tőle. Ábrahám még egyetlen fiát is lemészárolta volna, ha Isten nem cseréli ki a gyereket egy kosra. A világ teremtője ebben a mondában előnyösen különbözik a földi istenektől, Sztálintól és Rákositól, akik az emberáldozat kevésbé jelképes módozatait részesítették előnyben. Meg kell azonban állapítanom, nem túl jókedvűen, hogy mára – legalábbis a mi kultúrkörünkben – nemcsak a fanatikus hit különféle változatai mentek ki a divatból, hanem az elvek és meggyőződések is. Különösen ez utóbbiak árfolyama süllyedt mélyre. A faji és nemzeti örület – ezt nem csupán a volt Jugoszlávia területén tomboló háborúból tudjuk – még

mindig szervezhet közösségeket maga köré. De az összefüggő, nagy világnézetek a szemünk láttára omlottak össze.

A humánusra hivatkozó eszmék, és a racionális világértelmezésre törekvő gondolati kísérletek végtelen kompromittálódásának része van abban, hogy Magyarországon ma olyan párt kormányozhat, amely a közönség előtt váltogatta elveit, mint ruhákat a manökenek. Ez a párt ugyanis felismerte, hogy az egyetemes áruterelés időszakában az eszmék éppúgy áruak, mint a szagos szappan. Fiatal politikusok, akik már az éretktelenedett elvek korszakában serdültek fel, úgy döntöttek, hogy eladható áruval töltsék fel eszmeraktáraikat. Okkal feltelezték, hogy az eszmeárúk iránt a kereslet fokozódik, ha nem kell túlzottan komolyan venni őket, mert ekkor nem járnak erkölcsi következményekkel. Akinek szilárd elvei vannak, az hűtlenné válhat hozzájuk; a manökenelvek embe- re viszont bármelyik modellt próbálja is fel, mindenképp hű magához.

Ez – Ady kifejezésével élve – a „Perce- emberké” filozófiája. Ettől is viszolygok, nem csak a fanatizmustól. A hithű sztálinisták feláldozták magukat elveikért, de másokat is feláldoztak értük. Ma viszont nem csak áldozatokra nincs szükség, hanem elvekre sem. Azt ajánlják nekünk a gyors változások korában, hogy csak a következő percre függesszük szemünket. Engem viszont a következő percnél is jobban érdekel, hogy miképpen lehetünk ilyen átmeneti korban nem átmenetiek? Hogyan őrizzük meg a változások kellős közepén lényünk lényegét, valami szilárd magot?

Nehezen elviselhető gondolat, hogy az efféle kérdésekre manapság fölényes mosoly vagy ásitás a válasz; és hogy az eszmények és ideológiák elfonnyadása után az elvtelen, mohó célratörés ajánlja magát alternatívaként. Ez a mentalitás, ha gyökeret ver, mindent a saját képére formál. Szellemtelen szellemiségű példaképeket állít elénk, és busásan díjazza, ha elfogadjuk őket. Ők levezénylik a ruhapróbat, mi meg tapsolhatunk a manökeneknek. Nem kell ütemesen tapsolni, mint Sztálin és Rákosi korában, hiszen szabadság van. És aki nem tapsol, azt sem ölik meg.